

DOI:10.35774/app2023.01.159
УДК 347.1; 378

Ольга Зозуляк,

доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри цивільного права Навчально-
наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника;
головний науковий співробітник НДІ
приватного права і підприємництва
імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7622-3110>

Наталія Башурин,

доктор філософії за спеціальністю право,
заступник директора з наукової роботи
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-0734>

ВИКЛАДАННЯ БЛОКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН У МАГІСТРАТУРІ : НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена теоретико-прикладному аналізу ключових аспектів застосування новітніх методик викладання блоку приватноправових дисциплін у магістратурі в умовах реформи юридичної освіти та дистанційного навчання в Україні.

Автори статті наголошують на потребі поєднання при викладанні приватноправових дисциплін трьох основних складових: 1) характеристика сучасного цивільного законодавства; 2) вивчення доктрини цивільного права; 3) практики його застосування.

Вказується на потребі застосування позитивного досвіду провідних країн ЄС при викладанні галузевих юридичних дисциплін; потреби глибинного аналізу практики Європейського суду з прав людини; характеристики інститутів цивільного права у контексті порівняльного правознавства.

Вказується на те, що заняття повинні носити в своїй основі проблемний характер із системною аналітикою та аналізом наукових публікацій. Наголошується на непересічному значенні залучення студентів до наукових гуртків цивілістичного спрямування, участі у конференціях та інших заходах науково-практичного характеру.

Детально проаналізовано перспективи посилення практичної складової під час навчання майбутніх юристів через долучення до навчального процесу правників-практиків; зміну підходів до процесу стажування та практики студентів; реформування діяльності юридичних клінік з метою формування професійних компетентностей у майбутнього юриста відповідно до закону України «Про вищу освіту».

Досліджуючи проблематику дистанційної освіти при здобутті юридичної освіти, автори наголошують на актуальності заходів, які вживаються у навчальному процесі під час повітряних тривог в умовах війни та констатують перспективність змішаної форми навчання як формату здійснення навчання майбутніх юристів, який дозволяє адаптуватися до різних нестабільних та неоднозначних умов, у тому числі і в умовах дії воєнного стану в Україні.

Ключові слова: приватноправові дисципліни; цивільне право; методи викладання; юридична освіта; дистанційна освіта; інноваційні методи навчання.

Zozuliak O., Bashuryn N.

Teaching the block of private law disciplines in the master's degree: new challenges in the conditions of the reform of legal education and distance learning

The article is devoted to the theoretical-applied analysis of the key aspects of the application of the latest

© Ольга Зозуляк, Наталія Башурин, 2023

methods of teaching the block of private law disciplines in the master's degree in the conditions of the reform of legal education and distance learning in Ukraine.

The authors of the article emphasize the need to combine three main components when teaching private law disciplines: 1) characteristics of modern civil legislation; 2) studying the doctrine of civil law; 3) practices of its application.

It is pointed out the need to apply the positive experience of the leading EU countries when teaching sectoral legal disciplines; the need for an in-depth analysis of the practice of the European Court of Human Rights; characteristics of civil law institutions in the context of comparative jurisprudence.

It is pointed out that classes should be fundamentally problem-based with systematic analysis and analysis of scientific publications. Emphasis is placed on the unique importance of involving students in scientific circles of a civic orientation, participation in conferences and other events of a scientific and practical nature.

The prospects of strengthening the practical component during the training of future lawyers through the involvement of practicing lawyers in the educational process were analyzed in detail; changing approaches to the internship process and student practice; reforming the activity of legal clinics with the aim of forming professional competences of the future lawyer in accordance with the Law of Ukraine «On Higher Education».

Investigating the issues of distance education in obtaining a legal education, the authors emphasize the relevance of measures taken in the educational process during air raids in wartime conditions and state the perspective of the mixed form of education as a format for the training of future lawyers, which allows to adapt to various unstable and ambiguous conditions, including in the conditions of martial law in Ukraine.

Keywords: *private law disciplines; civil law; teaching methods; legal education; distance education; innovative teaching methods.*

Постановка проблеми. Останніми роками провідні фахівці у сфері юриспруденції піднімають питання щодо якості викладання галузевих юридичних дисциплін, а також використання новітніх методик та підходів у навчальному процесі, що є надзвичайно позитивним. Особлива увага звертається на якість викладання блоку приватноправових дисциплін, адже останні, без перебільшення, складають основу юридичної освіти. У зв'язку з наведеним, актуалізується питання щодо процесу обміну досвідом викладання та певним баченням щодо особливостей подачі навчального матеріалу при вивченні спецкурсів магістрантами напряму «Приватне право» та «Корпоративне право».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи стан дослідженості вказаного питання, варто враховувати наукові праці у сфері методики викладання загалом, а також розробки щодо удосконалення викладання приватноправових дисциплін студентам-юристам та праці, у яких розкривається проблематика дистанційної освіти. Це, зокрема, праці Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика, Є. О. Мічуріна, О. Ю. Синявської, М. І. Смокович, С. І. Шимон та інших.

Метою даної статті є всебічний теоретико-правовий та прикладний аналіз застосування новітніх методик при викладанні блоку приватноправових дисциплін в умовах реформи юридичної освіти та дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи характеристику особливостей викладання дисциплін приватноправового циклу у магістратурі, слід наголосити на тому, що магістранти уже володіють базовими знаннями з курсів «Цивільне право», «Зобов'язальне право» та «Господарське право», а тому викладання курсів за напрямом приватного права повинно бути спрямоване на поглиблення знань з цивільного права, адже міцна теоретична основа є запорукою формування у студентів не тільки вміння прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів цивільного права, а й фаховості загалом.

Таке поглиблене вивчення відбувається через ознайомлення студентів із доктринальними дискусійними аспектами теми, що розкривається, характеристику міжгалузевих та міжінституційних зв'язків, що характерні для цивільного права як права приватного. У цьому зв'язку слід погодитися з думкою С. І. Шимон, яка наголошує, що студент повинен засвоїти базові категорії цивільного права, уміти аналізувати їх законодавче оформлення та використовувати їх при постійному інформаційному оновленні правової інформації [1, с. 38-40].

Переконані, що підхід у викладанні повинен бути спрямований на поєднання трьох складових: а) цивільне законодавство; б) доктрина цивільного права; в) актуальна практика застосування норм цивільного законодавства. Якщо не буде єдності цих трьох компонентів, студент отримає уривчасті знання і не сформує цілісного бачення щодо фундаментальних понять приватного права.

До прикладу, якщо акцентувати увагу виключно на аналізі вітчизняного цивільного законодавства, студент не зможе зрозуміти та досягнути площину його практичного застосування, а також адаптувати від-

повідні законодавчі положення під конкретні цивільні правовідносини. Справді, як слушно з цього приводу наголошує Н.С. Кузнецова, «ми повинні вчити наших студентів цивільному праву у всіх його проявах, не обмежуючи, а тим більше не підміняючи його цивільним законодавством» [2, с. 21].

Якщо ж, навпаки, робити акцент виключно на доктрині цивільного права, то в такий спосіб можна затеоретизувати знання студента, акцентуючи увагу на певні концепції, теорії, які у відриві від законодавства та практики його застосування не зможуть дати очікуваний результат в частині якості знань. У свою чергу, акцент тільки на судову практику, яка на сьогодні залишається у певній мірі суперечливою, місцями без належного теоретичного підґрунтя, також не посприє набуттю студентом належних теоретичних та практичних знань.

З огляду на наведене, ще раз наголошуємо, що тільки шляхом поєднання і правильній пропорційній подачі законодавчого матеріалу, особливостей його втілення у практиці застосування та відповідного доктринального бачення теми, що розглядається, вдасться сформувати фахового юриста.

Як лекційні, так і семінарські заняття, повинні носити в своїй основі проблемний характер із системною аналітикою. Викладання дисциплін відповідного циклу слід спрямовувати у руслі тенденцій розвитку цивільного законодавства, що є особливо актуальним в умовах рекодифікації ЦК України.

Закріпленню відповідних теоретичних знань студентства сприяє аналіз наукових публікацій у рамках роботи на семінарських заняттях. З позитивною сторони слід відзначити використання конкретних статей за тією чи іншою вузькою проблематикою, які пропонуються для реферування студентству, роботу із збірниками тез за результатами проведених наукових заходів. Сучасні студенти, як показує досвід викладання, надають перевагу саме науковим статтям чи тезам, легко працюють з електронними ресурсами, у порівнянні із паперовими, що також треба враховувати. Непересічне значення відіграє залучення студентів до наукових гуртків цивілістичного спрямування, участі у конференціях та інших заходах науково-практичного характеру. Важливою формою роботи студентів продовжують відігравати письмові роботи у формі рефератів, есе тощо, проте за умови, що вони містять у собі творчий авторський підхід.

Виклад кожної теми підкріплюється актуальною судовою практикою. У цьому контексті треба відзначити кропітку роботу Верховного Суду за напрямом систематизації відповідної судової практики залежно від виду цивільно-правового спору. Так, втілення відповідних правових висновків у дайджестах, які формує Верховний Суд, спрощення процедури електронного пошуку правових позицій Верховного Суду, проведення численних вебінарів та інших заходів, безумовно, оптимізують процес пошуку судової практики та дозволяють акцентувати увагу безпосередньо на її аналізі.

Так, тільки за останній рік Верховним Судом, Асоціацією правників України, Асоціацією адвокатів України проведено ряд онлайн заходів за найрізноманітнішою актуальною тематикою, зокрема, в частині проблематики ефективних способів захисту цивільного права та інтересу, корпоративних, кредитних, вкладних, та інших правовідносин, фраздаторних правочинів, дифамаційних спорів, недійсності правочинів, оренди державного та комунального майна, звернення стягнення на предмет іпотеки, застосування принципів цивільного права, регулювання тих чи інших відносин в умовах дії воєнного стану в Україні, відеозаписи яких є у вільному доступі, що, однозначно, позитивно впливає на розуміння магістрантами конкретної проблеми, шляхи її вирішення та формування свого власного бачення стосовно останньої.

Формуванню правничого мислення студента-юриста сприяє також вивчення як нормативних документів права ЄС, так і практики щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, використання цієї практики як прецеденту, що є невід'ємною складовою у навчальному процесі магістрантів. Це питання актуальне особливо зараз, в умовах набуття Україною у березні 2023 р. статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Безперечно, захист особистих немайнових та майнових прав людини у порівняльно-правовому аспекті яскраво сприймається і розуміється студентами через такі практичні заходи, де вони можуть ознайомитися ближче не лише із тим, як Суд тлумачить ті чи інші права і як застосовує норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але й з процесуальними особливостями діяльності, розгляду справи і прийняття рішення Європейським судом з прав людини. Саме тому, у цьому зв'язку слід наголосити, що надзвичайно важливим методом навчання студентів є проведення модельних практичних судових засідань та муткортів, особливо показових судових засідань Європейського суду з прав людини в контексті вивчення приватно-правових дисциплін. Такі модельні судові засідання можна проводити як офлайн, так і онлайн, а також у змішаній формі, адже від цього позитивний ефект і зміст заходу не погіршаться жодним чином.

Важливо також використовувати у навчальній роботі відповідні платформи на телеграм-каналах, які пов'язані з аналізом судової практики, зокрема, «Центр дослідження судової практики», «Цивілістична платформа», «Трохи про приватне право», а також інформаційний ресурс відповідних груп у соцмережі «Facebook», до прикладу, «Корпоративне право» та «Цивільне право».

У випадках, коли тематика занять пов'язана з інститутом зобов'язального права, важливо прив'язувати роботу студентів до аналізу конкретних цивільно-правових договорів, адже аналіз договорів за їх договірними пунктами дозволяє зрозуміти алгоритм їх складання, якість договірної техніки, відслідкувати типові помилки, які допускають юристи, ведучи договірну роботу клієнтів. Коли ж тематика семінарських занять стосується проблемних аспектів регламентації корпоративних відносин, до відповідного аналізу додаються статuti та інші локальні корпоративні акти юридичних осіб. Деякі теми, особливо, ті, які пов'язані із банківським відносинами, цінними паперами, валютними цінностями обумовлюють потребу характеристики тих підзаконних нормативно-правових актів, що видаються відповідними регуляторами у даній сфері.

Особливу увагу при проведенні семінарських занять слід приділяти формуванню у студентів навиків юридичної аргументації як одного із основних методів у юридичній практиці. Власне, семінарські заняття й виступають основою розвитку правничого мислення студентства, адже через вирішення різних завдань практичного характеру студент формує здатність зрозуміло та переконливо висловлювати свої аргументи (як усно, так і письмово).

Власне, на посиленні значення практичної складової в процесі навчання наголошується у сучасній літературі. Так, досліджуючи напрямки удосконалення підготовки юристів на прикладі позитивного досвіду країн Європи, Є.О. Мічурін наголошує на важливості практичної складової у підготовці юриста, основою якої, вважає автор, виступають завдання з практичними ситуаціями, які повинен вирішити студент (при цьому протягом семестру слід виділяти кілька блоків практичних завдань). Важливою є також методика вирішення практичних завдань, яка проявляється, зокрема, через постановку таких питань: у кого виникає суб'єктивне право в конкретному випадку; на підставі чого виникло це право; чи є підстави для винятків у цій ситуації тощо. Науковець наголошує, що особливо необхідним у контексті підвищення рівня практичної підготовки фахівців є проходження більш поглибленого, тривалістю від 1 року стажування студентів у судах; правоохоронних органах, юридичних чи інших компаніях. Це дозволить підвищити рівень цільової спрямованості навчання майбутніх юристів для діяльності у органах державної влади чи юридичних особах; сприятиме викладанні предметних курсів залежно від мети навчання [3, с. 25-27].

Непересічне значення у світлі закону України «Про вищу освіту» є формування у студентів-юристів ключових компетентностей, які включають у себе: соціально- комунікативну; соціально-інформаційну та спеціально когнітивну компетенції. Компетентність - це категорія інтеграційна, яка включає в себе 3 основні елементи: теоретичний, практичний та професійно- особистісний (поєднує у собі професійно-особистісні якості, що визначають позицію та мотивацію студента як особистості та індивіда.

Інноваційність процесу удосконалення професійної освіти у студентів юристів обумовлюється створенням нових форм навчання, в чергу тих, мета яких полягає у практичній підготовці студентів. таким форматом, безумовно, є діяльність юридичних клінік, тому посилення уваги до формату діяльності юридичних клінік, навчання в юридичній клініці студентів повинні базуватися на застосуванні новітніх технологій і на кожному етапі навчання студент повинен не тільки мати теоретичні знання, а й намагатись застосовувати їх відповідно до форматів юридичної практики через певні інтерактивні методики, зокрема аналіз судових рішень, роботу малих групах тощо.

Надзвичайно важливо відслідковувати, що саме зацікавлює студентів, які форми роботи вони сприймають найкраще, з тим, щоб викликати інтерес до вивчення дисциплін цивільно-правового блоку, ініціативність у пошуку нових різноаспектних тем дослідження, що, безумовно, є складовою подальшої практичної роботи майбутніх юристів.

Щодо іншого аспекту проблематики цієї статті – викладання відповідних курсів в умовах дистанційної освіти, то тут слід наголосити, що вже з 2020 р. Україна, як і інші держави світу зіткнулася з надзвичайно складними викликами, пов'язаними з поширенням пандемії коронавірусу Covid-19. Такі глобально непрості умови спричинили безліч практичних проблем, зокрема, у сфері вищої освіти, оскільки законодавчі заборони перебувати у людних місцях, вимушеній карантині та ізоляції змусили освітній процес у вищих навчальних закладах зазнати моментальних радикальних перетворень задля свого якісного майбутнього функціонування.

Якщо вести мову про юридичну освіту в умовах дистанційного навчання, виникає багато проблемних питань, переваг та недоліків такого формату навчання, оскільки спеціальність «Право», як і будь-яка інша, має власну специфіку проведення лекційних та семінарських занять, а також неабияке значення для майбутнього юриста мають м'які навички (soft skills). Зокрема, у цьому контексті варто погодитись з М. Смоковичем, котрий справедливо зазначає, що «юридична освіта потребує оволодіння медіації та комунікативності, навичками ораторської майстерності, діалогу тощо, що теж можливе тільки при особистому спілкуванні» [4, с. 183]. У зв'язку з наведеним, в умовах дистанційного навчання юристів слід забезпечити їх можливість здобувати реальні необхідні знання і навички.

Окрім пандемії, ще складнішим викликом для надання освітніх послуг за спеціальністю «Право» і за всіма іншими спеціальностями стало повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. та оголошення в Україні воєнного стану, адже замість карантинів та ізоляції з'явилися ракетні атаки та їх постійна щогодинна загроза, обмежене пересування, блок-пости, економічні виклики, регулярні вимкнення електроенергії, відсутність інтернет-зв'язку тощо. Попри все, вищі навчальні заклади України долали і продовжують долати ці перешкоди у вигляді пандемії коронавірусу та повномасштабної війни сьогодні саме завдяки можливостям дистанційного навчання та застосуванням змішаної (очної та дистанційної) форм проведення навчальних лекційних та практичних занять. Завдяки цьому освітній процес у державі не зупинився, а навпаки, використовуючи на максимум усі переваги дистанційного навчання, продовжив повноцінно функціонувати і вдосконалюватися у новітньому форматі.

Дистанційне навчання студентів-юристів під час пандемії коронавірусу насправді дозволило українцям здобути позитивний досвід перед навчанням в умовах воєнного стану. Як зазначає Ю.В. Кернякевич-Танасійчук на прикладі Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), раніше університетський сайт дистанційного навчання використовувався переважно студентами заочної форми навчання та викладачами для проведення проміжного чи підсумкового контролю знань, однак з моменту запровадження карантину у березні 2020 р. університетський сайт дистанційного навчання отримав «друге дихання», зусиллями викладачів він постійно наповнюється оновленими матеріалами і активно використовується як студентами заочної, так і денної форми навчання [5, с. 289].

Отже, зазвичай вищі навчальні заклади в Україні мають власний розроблений сайт дистанційного навчання, котрий функціонує як базова платформа для здійснення освітнього процесу дистанційно. Окрім того, в умовах пандемії викладачі юридичних дисциплін зокрема використовують для лекційних занять зі студентами такі платформи, як Cisco Webex, Google Meet, Zoom, Microsoft Teams, оскільки це ті програми, котрі дозволяють не лише через відеозв'язок працювати з великими аудиторіями, але й транслювати цікаві презентації, фото-, відеоматеріали до лекції, що дозволяють полегшити сприйняття студентами інформації, робить їх цікавими та інтерактивними. В свою чергу, практичні заняття у дистанційній формі провадяться часто на тих самих платформах у форматі відеоконференції, однак для виконання студентами практичних, лабораторних завдань в електронній формі викладачі використовують, наприклад, Google Classroom, Classtime тощо.

Насправді досвід дистанційного навчання протягом 2020-2022 років в Україні, у зв'язку з пандемією дав позитивний поштовх для розвитку дистанційної освіти юристів у цілому, тому повномасштабна війна для цих процесів вже не була таким складним викликом, яким могла би бути без цього досвіду. Тому фактично з 24 лютого 2022 р. студенти і викладачі українських юридичних навчальних закладів максимально акумулювали свої зусилля у прагненні попри все не зупинятися і продовжувати повноцінний навчальний процес і у більшості випадків відновили навчання або повністю у дистанційному форматі, або у змішаній формі дистанційного та аудиторного навчання. Новими особливостями здійснення навчання у складних умовах війни стали практично щоденні повітряні тривоги, що завжди несуть реальну загрозу ракетного удару в будь-якій точці України, а також регулярні вимкнення енергопостачання через ракетні влучання в об'єкти критичної енергетичної інфраструктури.

Відповідно, під час повітряної тривоги заняття скасовуються і викладач зобов'язаний провести студентів до укриття, якщо це заняття аудиторно, а якщо дистанційно, тоді закликати студентів пройти в укриття чи до найближчого безпечного місця. У таких ситуаціях вдалою практикою є відновлення скасованих чи перерваних через повітряну тривогу занять після відбою повітряної тривоги або перенесення їх на інший узгоджений зі студентами попередньо час.

Окрім того, на час повітряних тривог, користуючись перевагами дистанційного навчання, викладач може дати завдання, котрі студенти можуть виконати на смартфоні чи ноутбуці навіть перебуваючи в

укритті (наприклад, написання есе, тестування, підготовка презентації тощо). У свою чергу перевагою аудиторних занять перед дистанційною формою в умовах регулярних вимкнень електроенергії та глобальних перебоїв інтернет-з'єднання, є можливість працювати без застосування інформаційних технологій у світлу пору часу. Відповідно, змішана форма навчання – справді вдалий варіант здійснення навчання майбутніх юристів, виходячи з таких нестабільних та неоднозначних умов, цей формат дозволяє вдало адаптуватися до них.

Утім, погоджуємось з позицією О.Ю. Синявської, «що дистанційне навчання не може повністю замінити очну форму, але воно має свої переваги, тому майбутнє за змішаним навчанням. Учена наголошує на необхідності поєднання різних форм навчання в освітньому процесі, в залежності від потреб, можливостей і викликів сьогодення обирати різні організаційні форми, моделі та стратегії навчання, використовуючи переваги та намагаючись звести до мінімуму існуючі недоліки офлайн- та онлайн-навчання для забезпечення загального підвищення якості освітнього процесу студентів-юристів» [6, с. 61].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити, що усі вищенаведені підходи при викладанні дисципліни приватноправового характеру є запорукою формування основних компетентностей у сучасного юриста, зокрема, в частині роботи із законодавчими актами, аналізом різних джерел цивільного права, судової практики, послідовності та грамотності у викладі власних думок, володіння основами юридичної аргументації, знання проблемних питань цивілістичної доктрини.

Окремо слід наголосити на позитивних аспектах у застосуванні змішаної форми навчання з наголосом на потребу удосконалення інформаційного забезпечення цього процесу як оптимального формату здійснення навчання майбутніх юристів, який дозволяє адаптуватися до різних нестабільних та неоднозначних умов, у тому числі і в умовах дії воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Шимон С. І. Дидактичні принципи цивілістичних дисциплін. *Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Одеса: Астропринт. 2019. С. 35-40.
2. Кузнецова Н. С. Місце приватноправових дисциплін у процесі формування практичних навичок юриста. *Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Одеса: Астропринт. 2019. С. 19-23.
3. Мічурін Є. О. Вдосконалення підготовки юристів з урахуванням досвіду європейських країн. *Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; економ.-прав. ф-т; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Одеса: Астропринт. 2019. С. 23-27.
4. Смокович М. Юридична освіта в умовах дистанційного навчання. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 181-184.
5. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Юридична освіта в умовах дистанційного навчання. Збірник тез звітної науково-практичної конференції Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2021. С. 289-291.
6. Синявська, О. Ю. Переваги та проблеми дистанційної юридичної освіти. *Актуальні питання унормування вищої юридичної освіти : зб. матеріалів кругл. столу (м. Київ, 18 листоп. 2021 р.)*. Київ. регіон. центр НАПрН України. Київ, 2021. С. 58-62.

References

1. Shymon, S. I. (2019). Dydaktychni pryntsyipy tsyvilistychnykh dystsyplin [Didactic principles of civic disciplines]. *Deviati yurydychni dysputy z aktualnykh problem pryvatnoho prava, prysviacheni pam'iaty Ye. V. Vaskovskoho – Ninth legal debates on current problems of private law, dedicated to the memory of E. V. Vaskovsky*: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 17 travnia 2019 r.) / vidp. red. I. S. Kanzafarova; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova; ekonom.-prav. f-t; Vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiia tsyvilistiv Ukrainy». Odesa: Astroprynt, 35-40 [in Ukrainian].

2. Kuznietsova, N. S. (2019). Mistse pryvatnopravovykh dystsyplin u protsesi formuvannia praktychnykh navychok yurysta [The place of private law disciplines in the process of formation of practical skills of law]. *Deviati yurydychni dysputy z aktualnykh problem pryvatnoho prava, prysviacheni pamiati Ye. V. Vaskovskoho-Ninth legal debates on current problems of private law, dedicated to the memory of E. V. Vaskovsky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Odesa, 17 travnia 2019 r.) / vidp. red. I. S. Kanzafarova; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova; ekonom.-prav. f-t; Vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiia tsyvilistiv Ukrainy». Odesa: Astroprynt, 19-23 [in Ukrainian].
3. Michurin, Ye. O. (2019). Vdoskonalennia pidhotovky yurystiv z urakhuvanniam dosvidu yevropeiskykh krain [Improving the training of lawyers taking into account the experience of European countries]. *Deviati yurydychni dysputy z aktualnykh problem pryvatnoho prava, prysviacheni pamiati Ye. V. Vaskovskoho Ninth legal debates on current problems of private law, dedicated to the memory of E. V. Vaskovsky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Odesa, 17 travnia 2019 r.) / vidp. red. I. S. Kanzafarova; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova; ekonom.-prav. f-t; Vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiia tsyvilistiv Ukrainy». Odesa: Astroprynt, 23-27 [in Ukrainian].
4. Smokovych, M. (2021). Yurydychna osvita v umovakh dystantsiinoho navchannia [Legal education in the conditions of distance learning]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo — Entrepreneurship, economy and law*, 2, 181-184 [in Ukrainian].
5. Kerniakevych-Tanasiichuk, Yu. V. (2021). Yurydychna osvita v umovakh dystantsiinoho navchannia [Legal education in the conditions of distance learning]. *Zbirnyk tez zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka*, 289-291 [in Ukrainian].
6. Syniavska, O. Yu. (2021). Perevahy ta problemy dystantsiinoi yurydychnoi osvity [Преваги та проблеми дистанційної юридичної освіти] *Aktualni pytannia unormuvannia vyshchoi yurydychnoi osvity — Actual issues of normalization of higher legal education: zb. materialiv kruhl. stolu* (m. Kyiv, 18 lystop. 2021 r.). Kyiv. rehion. tsentr NAPrN Ukrainy. Kyiv, 58-62 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.02.2023